

E. H. Carr a Hans Morgenthau: „hereze“ v pozitivistickém táboře

TOMÁŠ BLAŽEK

E. H. Carr and Hans Morgenthau: “Heresy” in the Realist Camp

Abstract: This article first disputes the traditional view of Realist School of international relations as inherently positivistic, and second presents a reaction to the polemic taking its course in pages of this journal between Marek Loužek and Petr Drulák. In the first part, those aspects of the work of E. H. Carr and Hans Morgenthau that challenge their placing in the positivist camp are presented. In the second part, these remarks are used as a critique of Marek Loužek’s schematic division of theories of international relations as between normativist idealism and positivist realism.

Key words: realism, epistemology, E. H. Carr, H. Morgenthau, positivism.

Marek Loužek ve svých dvou příspěvcích, publikovaných nedávno na stránkách *Mezinárodních vztahů* (Loužek, 2005 a nebo s. 83–101 tohoto čísla časopisu; Loužek, 2005 b nebo s. 109–115 tohoto čísla časopisu), obhajuje aplikaci teorie veřejné volby v evropských studiích mimo jiné za pomoci argumentace na úrovni filozofie vědy. Čtenáři předestírá obraz teorií mezinárodních vztahů rozštěpených na dva protichůdné tábory oddělené od sebe hlubokým příkopem – na normativistický idealismus a pozitivistický realismus. Toto schéma je však natolik hrubým zjednodušením, že jej nelze nechat bez odezvy. Na následujících řádcích bych chtěl poukázat na značnou problematičnost uvedené dichotomie, ovšem z perspektivy, která bude zřejmě mnoha čtenářům připadat poněkud překvapivá. Chtěl bych totiž ukázat, že realistická¹ tradice je v epistemologické rovině daleko bohatší, než jak se obvykle soudí.

Tímto příspěvkem si nicméně nečiním ambici hájit určitou metateoretickou pozici. Pouze hodlám na příkladu Edwarda Halletta Carra a Hanse Morgenthaua zpochybnit tezi, že realismus je inherentně pozitivistický. U obou těchto realistů, na něž se přitom Loužek výslovně odvolává (Loužek, 2005 b, s. 120–121 nebo s. 00–00 tohoto čísla časopisu), lze nalézt mnoho, co jejich přiřazení k pozitivismu dost komplikuje. Přitom dané aspekty jejich děl lze jen stěží interpretovat jako pouhou nedůslednost těchto myslitelů. Naopak, dovoluji si tvrdit, že se jedná – nahlíženo v kontextu jejich celkového ideového vesmíru – o nezbytnou součást jejich prací. Důsledek, který plyne z tohoto zpochybnění, je zřejmý: Loužkova pozice, stavící na konfliktu mezi normativistickým idealismem a pozitivistickým realismem, z níž kritizuje některé české akademiky, věnující se mezinárodním vztahům, pro jejich údajnou nevědeckost, se rázem ocitá na značně nestabilních základech.

KRITIKA POZITIVISTICKÉHO PŘÍSTUPU V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH

Loužek považuje za základní stavební kámen pozitivismu monistický pohled na vědu, tedy metodologickou jednotu sociálních a přírodních věd. Ruku v ruce s tím jde hodnotová neutralita a objektivita vědeckých poznatků; o výsledcích vědeckého bádání lze tedy objektivně prohlásit, zda jsou pravdivé anebo nepravdivé. Každý, kdo se od takto pojeté vědy odchýlí, si jen stěží může pro svou činnost nárokovat titul vědeckosti. Pojmovým antipodem pozitivismu je Loužkovi normativismus, pro nějž je charakteristické směšování politických a vědeckých konceptů a subjektivismus ve vztahu k vědeckým poznatkům.

Svou pozici Loužek zaštiťuje odvoláním se na autoritu K. R. Poppera a M. Webera (*Loužek, 2005 b, s. 119–120 nebo s. 109–110 tohoto čísla časopisu*).

Takto pojatý pozitivismus je jak v obecné filozofii vědy, tak i v teoriích mezinárodních vztahů podrobován v mnoha ohledech poměrně tvrdé kritice. Jejím velmi stručným představením si hodlám připravit půdu pro demonstraci toho, že k určitým konceptům, které by Loužek v duchu své logiky zřejmě označil za normativistické (a tudíž nevědecké), nemají až tak daleko ani někteří realisté.

Základním zpochybňovaným bodem je jednota sociálních a přírodních věd. Tuto problematiku tematizuje především tzv. *diskuze „vysvětlení – porozumění“*, jejíž podstatou je přehodnocení tradičního comtovského názoru, že sociální realitu je možné uspokojivě vysvětlit pomocí zákonů obdobných těm, s nimiž pracují přírodní vědy. Dualita pojmů vysvětlení a porozumění symbolizuje specifický charakter každé z těchto dvou sfér poznání. Zatímco pro přírodní vědy je typické *vysvětlení*, tedy pohled „zvenčí“, sociálněvědního poznání se lze nejlépe dobrat cestou *porozumění*, tedy pohledem „zevnitř“. V prvním případě je „*společenský svět – stejně jako zbytek světa fyzického, k němuž náleží – nezávislým a do jisté míry předvídatelným prostředím*“, pro analytika přijímajícího druhou ze zmíněných optik je sociální svět spíše „*konstrukcí sestávající z pravidel a významů*“ (*Hollis – Smith, 2000, s. 17*). Toto rozlišení má dalekosáhlé důsledky, protože vede k ustavení dvou odlišných epistemologických tradic. Oproti pozitivistickému se vyděluje interpretativní přístup, výrazně využívající hermeneutické principy (*Hollis – Smith, 2000, s. 57–107; Benton – Craib, 2001, s. 13–49 a 75–106; Guzzini, 2004, s. 225–227*). Jisté stojí za zmínku skutečnost, že Max Weber v rámci této diskuze zastává stanovisko, že přírodní a sociální vědy nelze jednoduše směřovat. Zároveň ovšem trvá na nutnosti zachovat hodnotovou neutralitu vědy. Weberova pozice je tak rozhodně komplikovanější, než jak se může zdát, avšak na její hlubší rozbor zde bohužel není prostor (*blíže viz třeba Benton – Craib, 2001, s. 75–82*). Jak podotýká Guzzini (*Guzzini, 2004, s. 226–227*), Weber zastává jakousi „středovou pozici“ mezi dvěma epistemologickými póly, a tak není nikterak překvapivé, že od něj mohou přesvědčivě odvozovat svůj původ jak ty teoretické tradice v rámci mezinárodních vztahů, které mají velmi blízko k pozitivismu, tak i badatelé hlásící se k interpretativismu (*k návaznosti školy historické sociologie na Webera viz například Smith, 2001; Hobden – Hobson /eds./, 2002*).

S dualitou vysvětlení – porozumění velmi úzce souvisí rozlišení mezi tzv. *explanatorními a konstitutivními teoriemi*. Podstatou konstitutivních teorií je přesvědčení o tom, že sociální realita je do značné míry *konstituována* naší aktivitou, tedy i aktivitou sociálních vědců, kteří se zabývají jejím zkoumáním. Vést jasnou dělicí čáru mezi vědcem a objektem jeho výzkumu oproti přírodním vědám nelze (*Smith, 2003, s. 40–42*).

E. H. CARR – MEZI REALITOU A UTOPIÍ

E. H. Carr se proslavil a byl dlouhou dobu citován zejména pro svou pronikavou kritiku utopického charakteru meziválečného myšlení o mezinárodních vztazích, jehož nejvěrnější ztělesnění představuje wilsonovský idealismus. Kolaps meziválečného mezinárodního systému měl podle Carra hlubší strukturální příčiny než pouhá selhání konkrétních politiků. Těmito příčinami byla utopistická paradigma, ovládající v meziválečném období jak přístup k tvorbě zahraniční politiky, tak i mezinárodní vztahy jako vědní obor. Druhá ze jmenovaných skutečností byla snad ještě vážnější, protože znemožňovala pochopení toho, proč ke zmiňované tragédii vlastně došlo (*Carr, 1951*).

Uvedená charakteristika Carrova díla jistě není nesprávná, avšak odkrývá pouze část pravdy. A je potřeba dodat, že takové čtení Carra není Loužkovou výlučnou specialitou, ale po poměrně dlouhou dobu v mezinárodních vztazích převládalo. V posledních přibližně dvou desetiletích se však objevuje velké množství studií autorů, kteří poukazují na skutečnost, že *mainstream* tohoto oboru interpretuje Carra příliš jednostranně; a jistě není až tak překvapivé, že jde většinou o autory spjaté s proudy označovanými za postpozitivis-

tické. Tito teoretici si všimají toho, že Carr pracuje s koncepty, které vůbec nejsou vzdálené jejich vlastním (Booth, 1991; Howe, 1994; Linklater, 1997; Kubálková, 1998; Smith, 2003²).

Dost často se totiž zapomíná na skutečnost, že Carrova kritika idealismu (respektive v Carrově slovníku utopismu) není autorem míněna jako oslava jeho protipólu, realismu. Pozice, kterou Carr sám zastává a preferuje, je až výslednou syntézou téměř dialekticky pojatého střetu mezi idealismem a realismem (*pro interpretaci Carrovy metody jakožto dialektiky viz například Kubálková, 1998*). „V jisté fázi představuje realismus nezbytný korektiv nadbytku utopismu, stejně jako v jiných obdobích musí být povolán utopismus, aby vyvážil neplodnost realismu... zdravého politického myšlení a zdravého politického života bude dosaženo pouze tehdy, když oba naleznou své místo“ (Carr, 1951, s. 10). Carr tak považuje za nevhodný rovněž ryzí realismus a věnuje nemalou část svého díla jeho kritice (Carr, 1951, s. 89–94). Skutečnost, že se kritice utopismu věnuje daleko obsírněji, je dána především tím, že v době, kdy svou nejznámější knihu psal, mělo myšlení o mezinárodních vztazích převážně utopický charakter. Uvedené balancování mezi realitou a utopií je přitom jedním z klíčových rysů Carrova díla a nelze jej jednoduše bagatelizovat, jak se někdy v literatuře odkazující na Carra děje. Naopak, má poměrně významné konsekvence jak pro doporučení a postřehy tohoto „realisty“, které směřují do sféry praktického výkonu politiky, tak i pro pozici, kterou Carr zastává na úrovni filozofie vědy – ostatně tyto dvě sféry pro něj zdaleka nejsou neprodyšně odděleny, ale jedna v jeho očích nezbytně ovlivňuje druhou. Z těchto důvodů je nemožné Carra charakterizovat jako hlaseatele amoralismu v politice (Blažek, 2006), stejně jako vědeckého pozitivismu.

Carr uvozuje svůj kritický výklad o meziválečném charakteru mezinárodních vztahů úvahou o poměru mezi záměrem a analýzou faktů. Hned v první větě svého díla *The Twenty Years' Crisis 1919–1939* hovoří o tom, že věda o mezinárodních vztazích je vývojově ve fázi „dětství“ (Carr, 1951, s. 1). Hlavním symptomem této fáze je právě výrazné ovlivnění analýzy faktů záměry, které vědec sleduje; v případě mezinárodních vztahů to byla snaha o eliminaci tradičních „neduhů“ mezinárodní politiky (tedy především války). Vyspělá věda by se měla takového normativismu vyvarovat. Představa možnosti existence naprosto nenormativní vědy je však pro Carra nejen nežádoucí, ale dokonce nebezpečnou fikcí.

Carr například poukazuje na rozdíl mezi přírodními vědami a politickou vědou, kdy u přírodních věd lze provést jasné rozlišení mezi výzkumem faktů a záměrem, k němuž tento výzkum slouží, zatímco u politických věd takové odlišení považuje za nemožné. Laboratorní pracovník, zabývající se výzkumem příčin rakoviny, je sice v počátcích svého výzkumu motivován snahou o vyhlazení zmíněné nemoci, ale jeho záměr lze klidně považovat za „irelevantní vůči výzkumu a oddělitelný od výzkumu. Jeho závěr může být pouhou zprávou o faktech. Nemůže si nijak pomoci uzpůsobováním fakt, protože fakta existují nezávisle na tom, co si o nich kdokoli myslí“ (Carr, 1951, s. 3). Zato v politických vědách „žádná taková fakta nejsou“ (Carr, 1951, s. 3). „Fakt“, vyprodukovaný politickým vědcem, „může být změněn přáním změnit jej; a toto přání, přítomné v mysli výzkumníka, může být rozšířeno v důsledku jeho výzkumu na dostatečný počet lidí, aby se stalo skutečným... záměr a analýza se stávají součástí jednoho procesu“ (Carr, 1951, s. 4). Carr tak popírá jeden ze základních pozitivistických axiomů, podle něž mezi přírodními a společenskými vědami v tomto bodě žádný zásadní rozdíl není.

Carr sice volá po realistickém vyvážení utopistického přístupu k vědě, ale nikoli po jeho naprosté dominanci. „Politické vědy se nemohou nikdy zcela emancipovat od utopismu... utopie a realita jsou dvěma stranami politické vědy“ (Carr, 1951, s. 9–10). „Záměr, ať jsme si toho vědomi nebo ne, je podmínkou myšlení; a myšlení pro myšlení je stejně nenormální a neplodné jako lakomcovo samoučelné hromadění peněz“ (Carr, 1951, s. 3). Ryze realistická věda představuje pro Carra stejnou noční múru jako věda čistě utopistická. Zralá věda si musí být vědoma limitů, které má její hodnotová neutralita. Ostatně při podrobném popisu kořenů meziválečného idealismu hovoří také o rozvoji vědy budované na newtonovských principech a o přesvědčení o možnosti jejich přímočaré aplikace na

společenské vědy (Carr, 1951, s. 22–23). Byla to totiž mimo jiné absolutní nevnímavost vůči sociální podmíněnosti vědeckého poznání, která přispěla ke konstituci takových teorií mezinárodních vztahů, jež reflektovaly čistě anglosaský (popřípadě pouze britský) úhel pohledu a které tak působily jako politický nástroj zemí zainteresovaných na udržení mezinárodního *statu quo* (Carr, 1951, s. 52–53; Blažek, 2006). Mimo jiné na základě právě uvedených pasáží z Carrova díla konstatuje Vendulka Kubálková, že Carr v mnoha ohledech předznamenal nástup postpozitivismu, když se sice poněkud „neobratně“, ale přece věnoval konceptům, jež podrobně rozvedli o několik desetiletí později autoři jako Michel Foucault či Jürgen Habermas (Kubálková, 1998, s. 32–37).³ Tím nemá být řečeno, že by se Carr ztotožnil například se závěry některých postmodernistů, kteří docházejí v dekonstrukci světa tak daleko, že zpochybňují samou ontologickou skutečnost předmětů a struktur poznávaných vědou, popřípadě dokonce koncept vědy jako takové. Podle Kubálkové by bylo adekvátní označit Carra spíše za jakéhosi „sociálního konstruktivistu“ své doby (Kubálková, 1998, s. 53; *k pozici sociálního konstruktivismu ve filozofii vědy a k souvisejícímu rozlišení mezi ontologickými a epistemologickými spory viz Onuf, 1998; Hynek, 2005*). Kubálková zároveň (s nemalým nádechem ironie) poznamenává, že současní realisté by v souvislosti s těmito závěry měli přehodnotit, zda Carra stále ještě chtějí považovat za svého „otce-zakladatele“ (Kubálková, 1998, s. 26–27).

HANS MORGENTHAU – MEZI VĚDOU A PRAXÍ

Hodnocení Morgenthaua z hlediska jeho vztahu k pozitivismu je komplikováno skutečností, že v této záležitosti nebyl zcela konzistentní. Kniha *Politics Among Nations*, která poprvé vyšla v roce 1948, má být podle svého autora první učebnicí prezentující racionální a na empirickém základě zkonstruovanou teorii mezinárodních vztahů (Morgenthau, 1978, s. 3–4). První ze šesti Morgenthauových bodů politického realismu vyjadřuje přesvědčení o existenci objektivních zákonů, určujících chod politiky, a proto také o možnosti vytvoření racionální teorie, která by tyto zákony popsala, jakkoli nedokonalá by nutně musela být (Morgenthau, 1978, s. 4). Politická realita je sice utvářena rovněž nahodilostmi a iracionálními elementy, ale věda si může dovolit zdůrazňovat její racionální aspekty, protože jedině tak se realita stane inteligibilní (Morgenthau, 1978, s. 8). Nicméně i zde lze nalézt jisté odkazy na autorovo ovlivnění filozofickým skepticismem, když poukazuje na to, že vědecké poznání mezinárodní politiky je sice možné, ale mělo by si být vědomo svých limitů, daných četným výskytem zmiňovaných nahodilostí v politice (Morgenthau, 1978, s. 18–23). Daleko podstatněji je tato (vůči racionalismu) „skeptická“ linie přítomna v jiných, méně známých Morgenthauových dílech – v knize *Scientific Man vs. Power Politics* (Morgenthau, 1946) a dále v jeho pozdějších esejích (Morgenthau, 1958; Morgenthau, 1970). Morgenthauův empiricismus a s ním související kritika normativismu jsou notoricky známé, a tak se budu – obdobně jako u Carra – věnovat spíše jiným polohám tohoto teoretika, obecně považovaného za jednoho z duchovních otců realismu.

Přesvědčivé vysvětlení Morgenthauovy ambivalence⁴ přináší ve své studii, v níž zasazuje realismus do určitého historického kontextu a ukazuje na provázanost jeho vývoje se společenským a politickým děním, Stefano Guzzini (Guzzini, 2004).⁵ Guzzini argumentuje, že pro politické myšlení Morgenthaua (stejně jako dalších raných realistů) je příznačný jen těžko překonatelný rozpor mezi důrazem na politickou praxi a na úsilí po nalezení nástrojů pro vědecké zkoumání politiky: „Badatelé věrní realistickému paradigmatu stojí i dnes před stejným dilematem: buď se spíše než vědě věnují aktualizaci praktických znalostí diplomatické kultury, a tak riskují ztrátu odborného kreditu, nebo tato pravidla převádějí do vědeckého jazyka, který zkresluje realistickou tradici“ (Guzzini, 2004, s. 7–8, viz též s. 24–25, 42–46 a 216–219).

Antiracionalistický skepticismus a z něj plynoucí příklon k jednomu z pólů uvedeného rozporu, totiž k důrazu na politickou praxi, se v Morgenthauově díle projevují zejména v již zmíněné knize *Scientific Man vs. Power Politics* (Morgenthau, 1946). „Politika je

uměním a ne vědou a k jejímu mistrovskému zvládnutí je zapotřebí nikoli racionalita inženýra, ale moudrost a morální síla státníka“ (Guzzini, 2004, s. 10). Celé uvedené dílo tak představuje obžalobu věku, který „se pokusil učinit politiku vědou“ (Guzzini, 2004, s. 10), přičemž počátky tohoto zhoubného trendu nalézá mimo jiné v pokusech o aplikaci optiky přírodních věd na sociální realitu (Guzzini, 2004, s. 11–13 a 41–42).

Ve stejném duchu se nese Morgenthauova reflexe projevů „behavioralistické revoluce“ v mezinárodních vztazích. Behavioralisté kritizují zejména spoléhání se tradičních realistů na různé apriorní domněnky, projevující se například v zakotvení jejich teorií v jisté politické antropologii; dále jejich časté sklony k vyslovování hodnotících soudů o mezinárodním dění. Spolehnout se na metody přírodních věd by mělo oboru přinést osvobození od vědecké nezralosti (Hollis – Smith, 2000, s. 40–42).

Morgenthau však aplikaci behavioralistických přístupů v mezinárodní politice podrobuje tvrdé kritice. Při svých úvahách o charakteru vztahu mezi politikou a morálkou dospívá k závěru, že jeho nejtypičtějším rysem je tenze, která je neodstranitelná, nelze ji uniknout, a to žádným směrem. Z morálního dilematu politické akce není cesty ven (Morgenthau, 1958, s. 246–250). Nepochopením charakteru uvedeného dilematu jsou snahy o jeho překonání. Tohoto omylu se velmi často dopouštějí utopisté (v Morgenthauově slovníku perfekcionisté), Morgenthau podrobuje proto tvrdé kritice idealismus wilsonovského ražení (Morgenthau, 1958, s. 242–245).⁶ Ovšem stejného nepochopení specifického charakteru politiky se podle něj dopouštějí rovněž behavioralisté, jejichž cílem je „*naprostá racionalizace mezinárodních vztahů pomocí komprehenzivní teorie*“ (Morgenthau, 1970, s. 242). Proto se snaží odstranit ze svých úvah veškeré překážky, které takové racionalizaci brání. Tím se ovšem zbavují možnosti mezinárodní politice porozumět, stejně jako se jí zbavili meziváleční idealisté. „*Nové teorie... nejsou ve skutečnosti ani tak teoriemi, jako spíše dogmaty. Nesnaží se reflektovat realitu, jaká je, ale překrývají neposlušnou realitu teoretickým schématem, které uspokojuje tužbu po dokonalé racionalizaci... nové teorie jsou vlastně utopiemi*“, které se příliš neliší od těch dřívějších (Morgenthau, 1970, s. 242–243). Četnější aplikace ekonomy vyvinutých kvantitativních metod je ve vědě o politice nemožná proto, že centrálním konceptem politiky je moc. Přitom moc „*je kvalita interpersonálních vztahů, která může být zažita, ohodnocena, odhadnuta, která však není kvantifikovatelná. Kvantifikovány mohou být jisté elementy, které působí při utváření moci... ale je častým omylem ztotožňovat tyto kvantifikovatelné elementy moci s mocí samou*“ (Morgenthau, 1970, s. 245).

V Morgenthauově vlastní teorii se setkáváme s koncepty, které lze jen velmi těžko obhájit pomocí nástrojů přírodních věd. Například objektivní zákony vládnoucí mezinárodní politice odvozuje z určitého specifického pojetí lidské přirozenosti, což je jen velmi těžko kvantifikovatelná (a falzifikovatelná) kategorie. Jak se zdá, tak Morgenthau si této vlastnosti svých teorií byl vědom a nepovažoval ji za nic špatného.

* * *

Jak již bylo řečeno v úvodu, cílem tohoto příspěvku není přesvědčování čtenáře, jakou pozici by měl zaujmout na úrovni filozofie vědy, tedy jaká jsou ta „správná“ kritéria vymezení vědy. Pouze jsem chtěl představit realistickou tradici jako epistemologicky výrazně rozmanitější, než se obvykle soudí. Historie teorií mezinárodních vztahů samozřejmě není prosta půtek v rámci této myšlenkové školy. Šedesátá léta minulého století jsou výrazně poznamenána sporem mezi tradicionalisty a behavioralisty, jehož hlavními propONENTY byli Hedley Bull na jedné straně a Morton Kaplan na druhé straně (k obsahu behavioralistické kritiky tradičních realistů viz výše). Tento spor je poměrně často nahlížen tak, že šlo pouze o metodologické rozepře mezi příslušníky uvedených směrů spadajících do jednoho teoretického rámce. Jinak řečeno, ovládnutí mezinárodních vztahů behavioralistickou metodologií bylo plně v intencích cesty, kterou nastoupil svými díly Morgenthau (a snad i Carr), (pro uvedený názor viz Vasquez, 1983; Hollis – Smith, 2000, s. 40–44). Ovšem jak poznamenává Michal Kořan (Kořan, 2005, s. 150), existují rovněž odlišné in-

terpretace, podle nichž v tomto sporu nešlo zdaleka „pouze o metodu“, ale rovnou o střet odlišných ontologických, epistemologických a metodologických pozic. Netřeba dodávat, že druhý ze zmíněných pohledů je blízký i mně.

V této souvislosti snad není až tak překvapivé, že použití Loužkovy typologie na E. H. Carr a Hanse Morgenthaua přináší nemalé problémy. Pokud by totiž chtěl trvat na charakteristice realismu jako ryze pozitivistické tradice, pak se mu E. H. Carr s Hansem Morgenthauem musí nutně jevit spíše jako „heretici“ než jako „klasikové“ realismu. Oba se totiž zjevně vzpírají zařazení do pozitivistické „škatulky“, a dokonce mnohé z toho, co je s pozitivistickým přístupem spojováno, explicitně kritizují. I přes svůj důraz na potřebu vybudovat vědu o mezinárodních vztazích na empirickém základě předznamenávají ve svých dílech mnoho z kritiky, které bude čelit neoliberalismus a neorealismus, počínaje osmdesátými léty minulého století, ze strany představitelů různých postpozitivistických proudů. Jsou proto normativistickými idealisty? To by byl také nesprávný závěr. Podobným problémem by však Loužek musel čelit také v případě řady dalších „klasiků“ realismu – Raymonda Arona, považovaného za jednoho z předchůdců dnešní historické sociologie; příslušníků „anglické školy“ mezinárodních vztahů, kteří se ve svých dílech rozhodně nevyhýbají otázkám majícím původ v normativní politické teorii (Bull, 1977; Vincent, 1974; Vincent, 1986; Linklater, 2001); Reinholda Niebuhra, představitele „křesťanského realismu“ (Niebuhr, 1947); Henryho Kissingera, který si ve svém úsilí o oživení principů „evropského koncertu“ 19. století více než jasně uvědomoval, nakolik je úspěch politiky mocenské rovnováhy podmíněn existencí určité sdílené diplomatické kultury (Kissinger, 2004) a podobně. Kdo by mu pak v jeho pozitivistickém táboře „pravověrných“ zůstal? Snad Kenneth Waltz a jeho následovníci píšící pod hlavičkou neorealismu (Waltz, 1979). Waltzova epistemologie má k té Popperově velmi blízko, byť se na něj Waltz výslovně neodvolává.⁷ Ovšem i ve Waltzově metateoretické pozici lze nalézt jisté významné rozpory a nesrovnalosti (Guzzini, 2004, s. 147–165; Mouritzen, 2005; pro realistickou kritiku Waltzovy epistemologie viz Buzan – Jones – Little, 1993).

Jednoduchá dichotomie mezi normativistickým idealismem a pozitivistickým realismem tak disponuje velmi omezenou vypovídací hodnotou. Existuje totiž velmi široký prostor mezi pozitivistickým pojetím vědy a prostou ideologizací vědy, popřípadě mezi naprostým vědeckým relativismem a subjektivismem. Pozice, které lze v tomto prostoru zaujmout, Loužkovo schéma vůbec nedokáže postihnout. Lze jen souhlasit například s Guzzinim (Guzzini, 2004, s. 229–232), anebo se Smithem (Smith, 2003, s. 40–42), že instrumentarium, jímž nás vybavují metateoretické diskuze, odehrávající se v oboru mezinárodní vztahy přibližně od osmdesátých let 20. století (viz kapitola Kritika pozitivistického přístupu v mezinárodních vztazích), je z tohoto hlediska daleko přínosnější. Umožňuje všimnout si sblížení výzkumů mezi akademiky hlásícími se ke zdánlivě neslučitelným teoretickým tradicím (viz například *sblížení neorealismu a neoliberalismu: Baldwin /ed./, 1993; Lamy, 2001*), anebo naopak postihnout vnitřní bohatství někdy dost jednostranně nahlížených „paradigmat“. Je zajímavé, že zakladatelé realistické školy mezinárodních vztahů vnímali tuto problematiku daleko plastičtěji než jejich následovníci.

Nabízí se zde rovněž klasická otázka *qui bono?* Jinak řečeno, k čemu (anebo ještě přesněji: pro koho) je tato neutrálně se tvářící Loužkova klasifikace dobrá. Jejím skrytým půvabem totiž je, že umožňuje velmi snadno delegitimizovat určité koncepty a jejich autory jako nevědecké, v čemž spočívá velmi silný potenciál k jejímu případnému ideologickému (zne)užití. Odpověď na položenou otázku snad ani není třeba explicitně vyslovovat.

¹ Realismem ve své práci rozumím jednu ze škol v rámci teorií mezinárodních vztahů. Od ní je potřeba odlišit realismus jako kategorii užívanou obecnou filozofií vědy (viz například Potter, 2000; Benton – Craib, 2001).

² V publikaci, vydané v originále v roce 1990, řadí Smith spolu s Hollisem Carr a ještě do pozitivistického tábora (Hollis – Smith, 2000, s. 57–58), o několik let později – v roce 1995 – již toto zařazení zpochybňuje (Smith, 2003, s. 42).

- ³ Vendulka Kubálková dále poukazuje například na prostor, který v rámci rozboru různých forem moci Carr věnuje „moci nad názory“ (power over opinion), což je pro Foucaulta s Habermasem naprosto typické téma.
- ⁴ Hansi Morgenthauovi se podrobně věnuje ve svém příspěvku, publikovaném rovněž v tomto čísle Mezinárodních vztahů, Michal Kořan (viz s. 7–31 tohoto čísla časopisu). V jistých ohledech se jeho interpretace od té, jež je podávána na následujících řádcích, liší. Nicméně hlavní závěr – tedy zpochybnění Morgenthauovy příslušnosti k pozitivistické tradici – je u Kořana stejný.
- ⁵ Morgenthau a další realisté chápali svou úlohu jako do značné míry didaktickou. To znamená, že si předsevzali „vychovat“ americké politické elity, a tak je připravit na zvládnutí nástrah zahraniční politiky, jimž byly historicky vždy výrazně izolacionalistické Spojené státy vystaveny jen ve velmi omezené míře. Jejich „úspěch“ byl pak do značné míry dán tím, že v realitě počínající studené války jejich teorie poskytl velmi vhodný základ pro legitimizaci poválečné americké zahraniční politiky (Burchill, 2001, s. 77; Guzzini, 2004, s. 18 a 216–219).
- ⁶ „[M]ezeru mezi politickým ideálem a politickou realitou, kterou se perfekcionismus snaží zavřít ve prospěch ideálu vyzdvížením politické reality na úroveň ideálu...“ (Morgenthau, 1958, s. 245.)
- ⁷ Jak uvádí Mouritzen, hlavním Waltzovým zdrojem filozofické inspirace byl Immanuel Kant (Mouritzen, 2005, s. 86).

Literatura

- Baldwin, David A. (ed., 1993): *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press, 1993.
- Benton, Ted – Craib, Ian (2001): *Philosophy of Social Science. The Philosophical Foundations of Social Thought*. Basingstoke – New York: Palgrave, 2001.
- Blažek, Tomáš (2006): Vztah politiky a morálky z hlediska realismu. *Global Politics*, ročník 5 (2006), číslo 1, www.globalpolitics.cz
- Booth, Kenneth (1991): *Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice*. *International Affairs*, Vol. 67 (1991), No. 3, s. 527–545.
- Bull, Hedley (1977): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan, 1977.
- Burchill, Scott (2001): Realism and Neo-realism. In: Burchill, Scott et al. (eds.): *Theories of International Relations*. Basingstoke – New York: Palgrave, 2001, s. 70–102.
- Buzan, Barry – Jones, Charles – Little, Richard (1993): *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. New York: Columbia University Press, 1993.
- Carr, Edward Hallett (1951): *The Twenty Years' Crisis 1919–1939. An Introduction to the Study of International Relations*. London: MacMillan & Co. Ltd, 1951 (1. vydání vyšlo v roce 1939).
- Guzzini, Stefano (2004): *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno: Barrister & Principal, 2004.
- Hobden, Stehen – Hobson, John M. (eds., 2002): *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Hollis, Martin – Smith, Steve (2000): *Teorie mezinárodních vztahů. Interpretace a porozumění*. Brno: CDK, 2000.
- Howe, Paul (1994): *The Utopian Realism of E. H. Carr*. *Review of International Studies*, Vol. 20 (1994), s. 277–297.
- Hynek, Nikola (2005): Sociální konstruktivismus. In: Pšeja, Pavel (ed.): *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2005, s. 129–144.
- Kissinger, Henry (2004): *Bouřlivé roky*. Praha: BB art, 2004.
- Kořan, Michal (2005): *Filosofie společenských věd a mezinárodní vztahy*. In: Pšeja, Pavel (ed.): *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2005, s. 145–160.
- Kubálková, Vendulka (1998): *The Twenty Years' Catharsis. E. H. Carr and IR*. In: Kubálková, Vendulka – Onuf, Nicholas – Kowert, Paul (eds.): *International Relations in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 1998, s. 25–57.
- Lamy, Steven L. (2001): *Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism*. In: Baylis, John – Smith, Steve (eds.): *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. 2nd ed.. Oxford – New York: Oxford University Press, 2001, s. 182–199.
- Linklater, Andrew (2001): *Rationalism*. In: Burchill, Scott et al. (eds.): *Theories of International Relations*. Basingstoke – New York: Palgrave, 2001, s. 103–128.
- Linklater, Andrew (1997): *The Transformation of Political Community: E. H. Carr, Critical Theory and International Relations*. *Review of International Studies*, Vol. 23 (1997), s. 321–328.
- Loužek, Marek (2005 a): *Dokáže teorie veřejné volby vysvětlit rozšiřování Evropské unie? Mezinárodní vztahy*, ročník 40 (2005), číslo 2, s. 5–23. Přetištěno in: *Mezinárodní vztahy*, ročník 41 (2006), speciální číslo, s. 83–101.
- Loužek, Marek (2005 b): *Obhajoba pozitivistického přístupu – odpověď na polemiku*. *Mezinárodní vztahy*, ročník 40 (2005), číslo 3, s. 119–125. Přetištěno in: *Mezinárodní vztahy*, ročník 41 (2006), speciální číslo, s. 109–115.
- Morgenthau, Hans J. (1958): *Dilemmas of Politics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1958.
- Morgenthau, Hans J. (1978): *Politics Among Nations. The Struggle for Power And Peace*. 5th revise ed. New York: Alfred A. Knopf, 1978.

- Morgenthau, Hans J. (1946): *Scientific Man vs. Power Politics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1946.
- Morgenthau, Hans J. (1970): *Truth and Power. Essays of a Decade, 1960–1970*. New York – London: Praeger Publisher, 1970.
- Mouritzen, Hans (2005): Kenneth Waltz: kritický racionalista mezi mezinárodní politikou a zahraniční politikou. In: Neumann, Iver B. – Waever, Ole (eds.): *Budoucnost mezinárodních vztahů*. Brno: Centrum strategických studií, 2005, s. 77–102.
- Niebuhr, Reinhold (1947): *Synové světla a synové tmy*. Praha: Jan Laichter, 1947.
- Oakeshott, Michael (1962): *Rationalism in Politics*. In: Oakeshott, Michael: *Rationalism in Politics and Other Essays*. London, 1962, s. 5–42.
- Onuf, Nicholas (1998): *Constructivism: A User's Manual*. In: Kubálková, Vendulka – Onuf, Nicholas – Kowert, Paul (eds.): *International Relations in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 1998, s. 58–78.
- Potter, Garry (2000): *The Philosophy of Social Science. New Perspectives*. Harlow: Prentice Hall, 2000.
- Smith, Steve (2001): *Reflectivist and Constructivist Approaches to International theory*. In: Baylis, John – Smith, Steve (eds.): *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. 2nd ed. Oxford – New York: Oxford University Press, 2001, s. 225–246.
- Smith, Steve (2003): *Sebepojetí jednoho oboru: Genealogie teorie mezinárodních vztahů*. In: Booth, Ken – Smith, Steve (eds.): *Současné teorie mezinárodních vztahů*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 9–46.
- Vasquez, John (1983): *The Power of Power Politics: A Critique*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1983.
- Vincent, John (1986): *Human Rights and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Vincent, John (1974): *Nonintervention and International Order*. Princeton: Princeton University Press, 1974.
- Viotti, Paul R. – Kauppi, Mark V. (eds., 1999): *International Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. 3rd ed. Boston: Allyn and Bacon, 1999.
- Waltz, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*. Boston: McGraw-Hill, 1979.